

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВУЛИЦІ

Сьогодні, коли відбувається переоцінка духовних цінностей, розшарування соціальних груп населення, поглиблюються економічні проблеми, склалися несприятливі умови для виховання підростаючого покоління. Збільшується кількість функціонально неспроможних сімей, віддаляються від виконання виховних завдань заклади освіти, згортається робота з дітьми за місцем проживання. Як наслідок – зростає кількість неповнолітніх, залишених наодинці зі своїми проблемами, та тих, чия поведінка виходить за межі правових та моральних норм.

Аналіз останніх досліджень. Характеристику понять «діти вулиці», «безпритульні діти», «бездоглядні діти» можна знайти у працях сучасних російських (О. М. Панов, Є. І. Холостова) та українських (С. В. Толстоухова, І. М. Пінчук) учених у галузі психології, педагогіки та соціальної роботи. Розглянуті програми ЮНЕСКО практично-го психолога І. Н. Беляєва.

Невирішеним аспектом проблеми є те, що в сучасному науковому вивченні проблеми дитячої безпритульності відсутній комплексний та системний підхід до профілактики цього явища, якого потребує на сьогодні українське суспільство та, зокрема, соціальні служби, що працюють у цій галузі.

Метою даної статті є опис технологій соціальної роботи з дітьми вулиці, зокрема, соціальної профілактики.

У Конвенції про права дитини та Міжнародній декларації про виживання, захист та розвиток дитини зазначається, що жодна дитина не може бути позбавлена права на піклування та увагу суспільства, тим більше, якщо вона перебуває у склад-

них обставинах. Останнє передбачає систему заходів, спрямованих на ліквідацію похідних причин, що призводять до подібних ситуацій.

Процес суспільної перебудови, який триває в Україні, супроводжується об'єктивними труднощами – соціальними кризами, деформаціями суспільної свідомості, помилками. Це не може не впливати також на стан проблем, пов'язаних з соціальною адаптацією підростаючого покоління. Особливого значення дана проблема набуває, коли мова йде про т. зв. «дітей вулиці».

Міжнародні організації, зокрема, ЮНІСЕФ, вважають, що до дітей вулиці належать діти, які:

– живуть «на вулиці»; їх найперші потреби – виживання і житло;

– не спілкуються із власними родинами і живуть у тимчасових сховищах (покинутих будівлях тощо) або взагалі не мають притулку і ночують будь-де;

– підтримують контакт із сім'єю, але через бідність, перенаселеність, різні види експлуатації та зловживань щодо них проводять більшу частину дня, а інколи й ночі, на вулиці;

– вихованці інтернатів та притулків, які з різних причин утекли з них і перебувають на вулиці. Зрозуміло, що це узагальнена їх характеристика.

На замовлення представництва ЮНІСЕФ в Україні було проведено опитування «дітей вулиці». Аналіз показав, що більшу частину з них (54 %) становлять діти з неблагополучних сімей, близько третини дітей – виховувались у неповних сім'ях. Поширене уявлення, що дітьми вулиці частіше за все стають сироти,

не відповідає дійсності. Тобто недостатня увага суспільства до сім'ї є чи не основною причиною цього нового явища – дитячої безпритульності [1, с. 22].

Небажання батьків займатись вихованням власних дітей, пияцтво в сім'ях, зубожіння більшості сімей спричиняють дитячу безпритульність.

Відповідні органи та заклади освіти вживають певних заходів щодо запобігання в підлітковому середовищі бродяжництву й жебрацтву.

Нині в теорії та практики соціальної роботи в Україні існує цілий ряд напрямків соціальної роботи з різними групами населення: соціальна діагностика і профілактика; соціальний нагляд і корекція; терапія; соціальна адаптація, реабілітація і соціальне забезпечення; соціальне страхування; соціальне обслуговування; опіка і соціальна допомога; соціальне консультування й експертиза; патронаж і соціальні нововведення; посередництво і подвижництво. Ці види соціальної роботи і є головними технологіями. Вони, безумовно, дуже тісно пов'язані між собою, в той же час вони відносно автономні, специфічні за своїм цільовим призначенням і функціональним змістом. Технологія соціальної роботи як форма особливого освоєння соціальної дійсності перебуває в тісній взаємодії не тільки із суміжними теоретичними системами, але і з практичним досвідом, традиціями, ритуалами, звичаями, соціально-психологічними явищами і фактами. Технології соціальної роботи – це одна із галузей соціальних технологій, що орієнтована на соціальне обслуговування, допомогу і підтримку громадян, які знаходяться у важкій життєвій ситуації [2, с. 20].

Щодо роботи з дітьми вулиці можна застосувати різні технології соціальної роботи, але однією з найважливіших є соціальна профілактика, тому що діти – це одна з категорій населення, яка потребує її найбільше. Соціальна профілактика – це свідомо, цілеспрямована, соціально-організована ді-

яльність щодо запобігання можливим соціальним, психолого-педагогічним, правовим та іншим проблемам і досягнення бажаного результату [2, с. 88]. Соціальна профілактика спрямована на запобігання несприятливому розвитку тих чи інших соціальних процесів у суспільстві, у даному випадку такого соціального явища, як діти вулиці.

На сьогодні основними «постачальниками» дітей вулиці та бездоглядних дітей є неблагополучні сім'ї, які характеризуються криміногенною обстановкою, асоціальною поведінкою дорослих, існуванням на межі убогості. Тому для ефективної організації діяльності щодо профілактики дитячої бездоглядності і безпритульності треба вчасного виявляти дітей, що проживають у сім'ях, де батьки виконують неналежним чином або не виконують зовсім обов'язки щодо виховання дітей. Вироблення ефективних і науково обґрунтованих програм профілактики дитячої бездоглядності припускає виявлення її джерел за допомогою здійснення соціологічних та інших досліджень домашнього, шкільного, соціального середовища, в якому перебувають неповнолітні з девіантною поведінкою, щоб визначити базові причини, які породжують ці соціальні аномалії. Важливою частиною системи заходів з ліквідації явища «діти вулиці» є заходи, направлені на виявлення неповнолітніх, що належать до цієї категорії, надання їм термінової медичної, психосоціальної та іншої необхідної допомоги і подальше повернення їх у рідну сім'ю або, якщо це з будь-яких причин неможливо, оформлення до спеціалізованих установ, які здійснюють соціальну реабілітацію.

Профілактика дитячої бездоглядності – центральна ланка в системі соціально-профілактичних заходів. Аналіз діяльності суспільних об'єднань, які працюють у цій сфері, свідчить, що їх зусилля, в першу чергу, зосереджені на усуненні причин та умов, які зумовлюють бездоглядність, запобігання сімейному неблагополуччю.

Можна виділити деякі методи профілактики, які можуть використовувати соціальні працівники стосовно проблеми дітей вулиці:

1. *Профілактика домашнього насильства стосовно дітей.* Саме насильство (фізичне, сексуальне, психічне, економічне), якого зазнає дитина в сім'ї, спонукає її до втечі. Тому слід займатися запобіганням жорсткому поводженню з дітьми з боку батьків та його усуненням.

2. *Профілактика вживання наркотиків та алкоголю, допомога в позбавленні від цих шкідливих звичок.* Вживання наркотичних, психотропних засобів та алкогольних напоїв – це один із перших кроків на шляху дітей до вулиці і втрати колишніх соціальних зв'язків. Уберегти їх від необачних учинків, сприяти поверненню до нормального соціального середовища – це завдання, яке повинні вирішувати як соціальні працівники, так і суспільство в цілому. Для цього треба організувати:

- лекції, тренінги та бесіди з підлітками стосовно шкоди алкоголю та наркотичних речовин із демонстрацією профілактичних фільмів;

- анонімні групи самопомоги на основі впровадження програми світової спільноти анонімних алкоголіків;

- телефон довіри;

- консультування;

- розповсюдження видань та проспектів на антинаркотичні теми, розклеювання відповідних плакатів і листівок у міському транспорті;

- зустрічі неповнолітніх з лікарями-наркологами.

3. *Профілактика сімейного неблагополуччя в сім'ях із дітьми.* Витоки девіантної поведінки неповнолітніх часто кореняться в сімейних кризових ситуаціях і у відсутності гармонії і згоди у стосунках між батьками. Слід проводити індивідуальні консультації з батьками, надавати допомогу у вирішенні різноманітних проблем сім'ї.

4. *Допомога батькам у правильному сімейному вихованні дітей.* Це має особливе значення для сімей неповнолітніх із девіантною поведінкою, оскільки, неправильно застосовуючи форми і методи сімейного виховання, батьки мимоволі сприяють їх десоціалізації.

5. *Залучення дітей із девіантною поведінкою до суспільно корисної праці.* Зміна соціально неблагополучного оточення на сприятливе, залучення до соціально значущої діяльності в здоровому колективі однолітків і дорослих сприяють формуванню нових життєвих цінностей та етичних орієнтирів у неповнолітніх із девіантною поведінкою.

6. *Організація розвиваючого дозвілля дітей з девіантною поведінкою з сімей групи ризику.* Відхилення в соціальному розвитку, етичний, інтелектуальний вакуум у дітей із девіантною поведінкою значною мірою детерміновані надлишком вільного часу. Суспільні об'єднання в змозі виправити ситуацію, залучивши ці категорії дітей як об'єкт своєї діяльності. Слід створювати денні клуби, секції для підлітків, які вони можуть відвідувати замість того, щоб бути на вулиці. З дітьми у час їх перебування в клубі повинні працювати психологи, соціальні педагоги та соціальні працівники. Особливе значення для профілактики появи «дітей вулиці» має організація корисного дозвілля дітей у літній період, коли вони більше, ніж будь-коли, залишені сам-на-сам.

7. Служби, що спеціалізуються у сфері профілактики дитячої бездоглядності та появи «дітей вулиці», повинні мати у своєму розпорядженні кваліфікований і професійно підготовлений персонал, який буде проводити *соціальний патронаж* сімей групи ризику, а також опікунів і тих, хто потребує піклування.

8. Профілактична робота з різними категоріями неповнолітніх і їх сімей, які мають високу вірогідність переходу до групи ризику. До них, у першу чергу, на-

лежать випускники дитячих будинків і створювані ними сім'ї. Для цього слід організувати:

– програми з адаптації вихованців і випускників дитячих будинків та інтернатів;

– соціально-психологічну допомогу та підтримку подальшого навчання випускників цих закладів;

– індивідуальний соціально-педагогічний та соціальний супровід і патронаж цих сімей, консультації психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів, лікарів і юристів.

9. Важливим напрямком організації профілактики появи «дітей вулиці» та дитячої бездоглядності в діяльності суспільних об'єднань є *реалізація комплексного підходу*, що забезпечує діагностику соціуму і

причин, що зумовлюють бездоглядність і безпритульність; організацію профілактичної допомоги на всіх стадіях їх розвитку; надання всього спектру соціальних послуг неповнолітнім групи ризику тощо.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що проведення повноцінної та ефективної роботи у сфері соціальної профілактики дитячої бездоглядності, може значною мірою сприяти вирішенню проблеми появи «дітей вулиці» та бездоглядних дітей. Вирішення цієї проблеми повинне стати найважливішим завданням органів соціального захисту населення і спеціалізованих установ для неповнолітніх, таких, що потребують соціальної реабілітації та соціальної допомоги.

Література

1. Діти вулиці. Інформаційний покажчик / Пескіна Л. – К. : Інф. центр «Б-ка ім. М. Костомарова», 2005.

2. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / Шахрай В. М. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 464 с.

Надійшла до редколегії 16.06.2009

Анотації

У статті розкривається поняття «діти вулиці», аналізується сучасний стан проблеми існування «дітей вулиці», розглядається та аналізується одна з технологій соціальної роботи, яка спрямована на подолання та запобігання цьому явищу в українському суспільстві. Виділяються методи профілактики, які можуть використовувати соціальні працівники стосовно проблеми «дітей вулиці».

В статье раскрывается понятие «дети улицы», анализируется современное состояние проблемы существования «детей улицы», рассматривается и анализируется одна из технологий социальной работы, которая направлена на преодоление и предотвращение этого явления в украинском обществе. Выделяются методы профилактики, которые могут использовать социальные работники относительно проблемы «детей улицы».

A concept «vagrant children» opens up in the article, the modern state of problem of existence «vagrant children», is analysed examined and analysed one of technologies of social work which is directed on overcoming and prevention of this in Ukrainian society. The methods of prophylaxis are selected which social workers can use in relation to a problem of «vagrant children».